

Die Allitteration in Ciceros Rede de imperio Cn. Pompei.

Vorbemerkungen.

1. Unter Allitteration versteht man den Gleichklang der Buchstaben, besonders im Anlaute der Wörter.

2. Die Allitteration beschränkt sich keineswegs nur auf Wörter, welche nahe verbunden sind oder Sinnverwandtschaft zeigen, sondern findet sich auch in solchen, die durch mehrere mit ungleichen Buchstaben anfangende Wörter getrennt werden oder verschiedene Bedeutung enthalten. Man kann demnach unterscheiden Allitterationen im engeren und im weiteren Sinne.

3. Bei zusammengesetzten Wörtern entspricht nicht nur der Anfangsbuchstabe des ganzen Wortes, sondern ebenso häufig derjenige des zweiten Bestandteils der Zusammensetzung dem gleichen Anfangsbuchstaben eines einfachen vorausgehenden oder nachfolgenden Wortes.

4. Die Allitteration findet sich hauptsächlich bei den Buchstaben c (q), f, h, l, m (n), p, t (d), v.

Eine Vergleichung der einzelnen Fälle von Allitterationen, welche in der Rede Ciceros de imperio Cn. Pompei vorkommen, führt zur Aufstellung von 4 Gruppen:

I. Die allitterierenden Wörter stehen unmittelbar neben einander.

II. Die allitterierenden Wörter sind durch ein ungleich anlautendes Wort getrennt.

III. Die allitterierenden Wörter sind durch zwei oder mehrere ungleich anlautende Wörter getrennt.

IV. Allitterationen verschiedener Buchstaben sind mit einander verbunden.

Innerhalb der ersten drei Gruppen sind die Beispiele nach den Anfangsbuchstaben geordnet. Der Wortlaut, teilweise verkürzt, schliesst sich an die Teubnersche Textausgabe von C. F. W. Müller an.

I.

Die allitterierenden Wörter stehen unmittelbar nebeneinander.

C (Q).

2: nam cum ter praetor centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi.

34: quis tantos cursus conficere potuit?

36: ceterae virtutes, quas paulo ante commemorare coeperam, quantae sunt!

39: hic miramur hunc hominem tantum excellere ceteris.

66: vident eorum calamitates, querimonias audiunt.

70: testor deos, me hoc non facere, quo Cn. Pompei gratiam mihi per hanc causam conciliari putem.

71: id ego omne me rei publicae causa suscepisse confirmo.

F.

- 22: sic Medea profugisse dicitur, quam praedicant in fuga fratris sui membra dissipavisse.
 24: ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes adducant ad misericordiam.
 44: cum universus populus referto foro Cn. Pompeium imperatorem depoposcit.
 69: quid est, quod aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus?
 71: sed ego me tantis vestris beneficiis affectum statui vestram voluntatem meis commodis praeferre oportere.

D.

- 14: quanto vos studio convenit iniuriis provocatos sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere.
 20: ut omnes intellegant me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum magno imperatori debeatur, dico.....
 27: utinam virorum fortium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset.

H.

- 17: publicani, homines honestissimi atque ornatissimi, suas copias in illam provinciam contulerunt.
 28: quis igitur hoc homine scientior fuit?
 37: quid hunc hominem magnum de re publica cogitare?
 39: hic miramur hunc hominem tantum excellere ceteris.
 42: et quisquam dubitabit, quin huic hoc tantum bellum transmittendum sit?
 53: hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneremus.
 71: sed ego me hoc honore praeditum statui vestram voluntatem meis commodis praeferre oportere.

L.

- 13: hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant.
 23: exercitus nimia longinquitate locorum commovebatur.
 35: ita tantum bellum tam longe lateque dispersum Cn. Pompeius apparavit.

M.

- 1: non mea me voluntas adhuc, sed vitae meae rationes prohibuerunt.
 6: pro qua (salute) multa maiores vestri magna bella gesserunt.
 7: delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore concepta.
 19: cum in Asia res magnas permulti amiserant.
 20: dico eius adventu maximas Mithridati copias omnibus rebus ornatas fuisse.....urbemque obsessam esse maxima multitudine.
 24: ut ex eis locis a militibus nostris reditus magis maturus quam processio longior quaereretur.
 27: satis mihi multa verba fecisse videor.
 35: duo maria maximis classibus adornavit.
 39: ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.
 39: quem ad modum milites hibernent, cottidie sermones ac litterae perferuntur.
 43: quoniam auctoritas quoque in bellis administrandis multum atque in imperio militari valet.
 47: sic existimo Maximo, Marcello, Scipioni, Mario et ceteris magnis imperatoribus saepius..... imperia mandata atque exercitus esse commissos.
 52: obsolevit iam ista oratio re multo magis quam verbis refutata.
 71: tantum abest, ut gratiam quaesisse videar, ut multas me simultates intellegam suscepisse.

P.

- 1: meus labor in *privatorum periculis* fructum est amplissimum consecutus.
 2: nam cum ter *praetor primus* renunciatus sum, facile intellexi.
 4: qui ad me causam rei *publicae periculaque rerum suarum* detulerant.
 5: detulerunt unum *imperatorem deposci* atque *expeti*.
 10: sed tamen alterius *partis periculum* Cn. Pompei divino consilio depulsum est.
 12: civitates vestrum auxilium *exspectare propter periculi magnitudinem* coguntur.
 12: neque se id facere sine summo *periculo posse arbitrantur*.
 18: partim eorum in ea *provincia pecunias magnas collocatas* habent.
 22: quam (Medeam) *praedicant fratris membra in iis locis dissipavisse*, qua se *parens* *persequeretur*.
 25: quod ei *praeter spem acciderat*, ut illam, *posteaquam pulsus erat*, terram unquam attingeret.
 32: fuit *proprium populi Romani . . . . . pro propugnaculis imperii sociorum* fortunas defendere.
 32: cum *duodecim seures in praedonum potestatem pervenerint*.
 36: non enim bellandi *virtus solum in summo ac perfecto imperatore quaerenda est*.
 43: certe nemini *dubium est, quin idem ille imperator plurimum possit*.
 44: cum *universus populus Romanus Cn. Pompeium imperatorem depoposcit*.
 45: cum *satis firmum praesidium provincia non haberet*.
 49: cum ei (bello) *imperatorem praeficere possitis*.
 50: quodsi Romae Cn. Pompeius *privatus esset hoc tempore*, tamen is erat deligendus.
 53: cum ex omnibus *provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur*.
 60: non commemorabo nuper ita vobis esse visum, ut in uno C. Mario *spes imperii poneretur*.
 62: cum esset non nemo in *senatu*, qui diceret non oportere mitti *hominem privatum pro consule*.
 63: ne sit iniquum *populi Romani auctoritatem ab illis improbari, praesertim cum iam suo iure populus Romanus suam auctoritatem possit defendere*.
 63: vos unum illum ex omnibus *delegistis, quem bello praedonum praeponeretis*.
 64: si rei *publicae parum consulistis, ...*
 67: videbat enim *imperatores locupletari quotannis pecunia publica praeter paucos*.
 68: testis est C. Curio *summo ingenio et prudentia praeditus*.
 69: quidquid hoc *beneficio populi Romani atque hac potestate possum*.
 70: testor deos me hoc non facere, neque quo mihi ex cuiusquam *amplitudine aut praesidia periculis aut adiumenta honoribus quaeram*.
 70: ut *hominem praestare oportet*.

S.

- 6: agitur *salus sociorum atque amicorum*.
 7: non modo adhuc *poenam nullam suo dignam scelere suscepit*.
 12: quod *salus sociorum summum in periculum vocatur*.
 12: neque se id facere sine summo *periculo posse arbitrantur*.
 13: vident unum *virum esse, in quo summa sint omnia*.
 19: in quo (bello) *gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima defendantur*.
 20: quam (urbem) Lucullus *virtute, assiduitate, consilio summis obsidionis periculis liberavit*.
 29: neque enim illae sunt *solae virtutes*.
 38: non potest is *severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult*.

- 58: de quo legando consules spero ad senatum relatuos.
 62: Philippus dixisse dicitur non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.
 62: quid tam singulare, quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante fieret?
 62: quid tam incredibile, quam ut eques Romanus ex senatus consulto triumpharet?

T.

- 1: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.
 13: hunc audiebant antea, nunc praesentem vident tanta temperantia.
 14: vectigalia tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas contenti esse possimus.
 16: cum una excursio equitatus perbreui tempore totius anni vectigal auferre possit.
 30: hoc tantum bellum tam turpe quis unquam arbitraretur confici posse?
 34: quis tam brevi tempore tot loca adire potuit?
 40: non enim illum venti aliqui novi in ultimas terras pertulerunt.
 53: an tibi tum imperium hoc esse videbatur?
 54: quae civitas fuit antea tam tenuis?
 64: vos salutem orbi terrarum attulistis.

V.

- 4: magnae res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatae.
 5: detulerunt Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicos exustos esse.
 7: ita regnat, ut velit in vestris vectigalibus, id est in Asiae luce, versari.
 11: ius legationis verbo violatum illi persecuti sunt.
 14: nam ceterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt.
 29: iam vero virtuti Cn. Pompei quae potest oratio par inveniri?
 32: quod vectigal vobis tutum fuit?
 37: quid hunc hominem magnum de re publica cogitare, qui pecuniam ex aerario depromptam propter cupiditatem provinciae diviserit?
 66: noverunt enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates.
 70: si vestra voluntas feret.
 71: sed ego me tantis vestris beneficiis affectum statui, Quirites, vestram voluntatem meis commodis praeferre oportere.

II.

Die allitterierenden Wörter sind durch ein ungleich anlautendes Wort getrennt.

C (q).

- 29: quid est, quod quisquam possit afferre?
 39: ne cupienti quidem cuiquam permittitur.
 48: quot et quantas (res) di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt.
 51: quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites.

D.

- 6: tum (mihī videtur) *de* imperatore *deligendo* esse *dicendum*.
 10: alterius partis periculum Cn. Pompei *divino* consilio *depulsum* est.
 31: hoc tantum bellum tam late *divisum* atque *dispersum* quis unquam arbitraretur *confici* posse?
 46: legati se omnes Cretensium civitates *dedere* velle *dixerunt*.

F.

- 1: nam cum antea statuerem nihil huc nisi *perfectum* ingenio *afferri* oportere, ... putavi.
 36: quanta *fide*, quanta *facilitate* debent esse imperatores?
 51: at enim vir clarissimus vestris beneficiis *amplissimis* affectus Q. Catulus itemque Hortensius *dissentiunt*.

H.

- 27: utinam virorum fortium copiam tantam *haberetis*, ut *haec* vobis *deliberatio* *difficilis* esset.
 39: *hic* miramur *hunc* hominem tantum *excellere*.
 46: quantam *declarat* eiusdem *hominis* apud *hostes* populi Romani *auctoritatem*!
 62: ea tam multa non sunt quam *haec*, quae in *hoc* uno *homine* videmus.

L.

- 9: Mithridates usque in Hispaniam *legatos* ac *litteras* misit.
 13: hi vos, quoniam libere *loqui* non *licet*, *tacite* rogant.
 20: ut omnes intellegant me *L. Lucullo* tantum *impertire* laudis.
 21: opinor *Lucullum* similiter ex *hoc* loco esse *laudatum*.

M.

- 6: agitur *salus* sociorum, pro qua multa *maiores* vestri *magna* bella *gesserunt*.
 22: quam multas existimatis *insulas* esse *desertas*, quam *multas* aut *metu* *relictas* aut a *praedoni-*
nibus *captas* urbes esse sociorum?
 32: *mercatoribus* *tutum* *mare* non *fuisse* dicam.
 45: *Tigranem* *magnis* copiis *minitantiem* Asiae *retardavit*.
 47: reliquum est, ut de *felicitate*, quam *meminisse* et *commemorare* de altero *possumus*, *timide*
dicamus.
 47: sic existimo *Maximo*, *Marcello*, *Scipioni*, *Mario* et *ceteris* *magnis* imperatoribus *imperia*
mandata esse.
 54: *populus* Romanus *magna* ac *multo* *maxima* parte *caruit*.
 64: *aliae* quoque *virtutes* animi *magnae* et *multae* *requiruntur*.
 70: *testor* deos, qui omnium *mentes* *maxime* *perspiciunt*, *me* hoc neque *rogatu* *facere* cuiusquam
neque . . . . .

P (B).

- 5: (detulerunt) unum imperatorem *deposci* atque *expeti*.
 10: sed tamen alterius partis *periculum* Cn. Pompei *divino* consilio *depulsum* est.
 18: etenim *primum* illud *parvi* refert.
 19: a quo *periculo* *prohibete* rem *publicam*.
 22: ut eorum (membrorum) *collectio* *dispersa* *maeror*que *patrius* *celeritatem* *persequendi* *retardaret*.
 27: ut *haec* vobis *deliberatio* *difficilis* esset, *quemnam* *potissimum* tanto *bello* *praeficiendum* *putaretis*.

- 29: iam vero virtuti Cn. Pompei quae potest oratio par inveniri?
 33: cum vestros portus in praedonum fuisse potestate sciatis.
 33: an vero ignoratis portum Caietae celeberrimum inspectante praetore a praedonibus esse direptum?
 33: cum classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus oppressa est.
 35: praedones unius huius se imperio ac potestati dederunt.
 37: qui pecuniam propter cupiditatem provinciae magistratibus diviserit.
 47: hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam.
 48: quod ut ille proprium ac perpetuum sit, optare debetis.
 51: quorum ego auctoritatem apud vos plurimum valere oportere confiteor.
 53: si plus apud populum Romanum auctoritas tua valuisset.
 53: cum ex omnibus provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur.
 55: nullo in loco iam praedonibus pares esse poteramus.
 55: iis temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum descendere.
 59: si in uno Pompeio omnia poneretis,.....
 67: ecquam putatis civitatem pacatam fuisse?
 69: id omne tibi et populo Romano polliceor.
 70: propterea, quod pericula facile repellemus.

S.

- 1: quanquam mihi semper frequens conspectus vester multo incundissimus est visus,.....
 10: alterius partis periculum Cn. Pompei divino consilio ac singulari virtute depulsum est.
 24: nam hoc fere sic fieri solere accepimus.
 25: sicut poetae solent, qui res Romanas scribunt.
 30: quod bellum adventu sublatum ac sepultum (est).
 32: quam multas existimatis insulas esse desertas?
 36: non enim bellandi virtus solum in summo imperatore quaerenda est.
 50: cui cetera summa cum salute rei publicae commissa sunt.
 58: de quo legando consules spero ad senatum relatuos.
 62: Philippus dixisse dicitur non se illum sua sententia pro consule mittere.
 62: quid tam singulare, quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante fieret?
 66: an hostium simulatione contra socios (vos exercitum mittere putatis)?

T.

- 1: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.
 25: quod ei praeter spem acciderat, ut illam terram unquam attingeret.
 30: hoc tantum bellum, tam turpe quis unquam arbitraretur confici posse?
 34: et quisquam dubitabit, quin huic hoc tantum bellum transmittendum sit?
 48: qui ab dis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare.
 50: tamen ad tantum bellum is erat deligendus.
 53: hoc orbis terrae imperium teneremus?
 54: quae civitas fuit antea tam tenuis, quae tam parva insula fuit?
 63: atque haec tot exempla tanta ac tam nova profecta sunt in eundem hominem.
 64: etiamsi qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales nemo arbitratur.

V.

- 2: meus labor in privatorum periculis *versatus* ex *vestro* iudicio fructum est amplissimum consecutus.
 5: detulerunt Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, *vicos* exustos esse.
 11: *videte*, quem *vobis* animum suscipiendum putetis.
 11: qui legatum populi Romani consularem *vinculis* ac *verberibus* necavit.
 11: *vos* ereptam *vitam* neglegetis?
 13: sentiunt hoc idem, quod *vos*, unum *virum* esse.
 14: quanto *vos* studio *convenit* iniuriis provocatos sociorum salutem defendere?
 17: quorum (honorum) *vobis* pro *vestra* sapientia habenda est ratio diligenter.
 18: parvi refert nos *vectigalia* postea *victoria* recuperare.
 27: satis mihi multa *verba* fecisse *videor*.
 28: *varia* et *diversa* genera bellorum declarant.
 37: cuius in exercitu *centuriatus* *veneant* atque *venierint*.
 51: quorum ego auctoritatem apud vos plurimum *valuisse* et *valere* oportere confiteor.
 53: si plus auctoritas tua quam ipsius populi Romani *salus* et *vera* causa *valuisset*.
 59: hoc magis res publica *frui* debet *summa* viri *vita* atque *virtute*.
 60: non commemorabo nuper ita *vobis* patribusque *vestris* esse *visum*.
 68: est *vobis* auctor *vir* bellorum omnium peritissimus.

III.

Die allitterierenden Wörter sind durch zwei oder mehrere ungleich anlautende Wörter getrennt.

- A. Die Allitteration am Anfange, in der Mitte oder am Ende eines Satzgliedes.
 1: non mea me voluntas *adhuc*,
 sed *vitae* meae rationes ab ineunte aetate susceptae *prohibuerunt*.
 12: *regno* est expulsus Ariobarzanes *rex*.
 13: *hunc* audiebant antea, nunc praesentem vident tanta *humanitate*.
 15: nam cum hostium copiae non *longe*
 absunt, tamen *pecuaria* *relinquitur*.
 19: non enim possunt una in civitate *multi*
 rem ac fortunas *amittere*.
 20: *potest* enim hoc dici
belli genus esse ita necessarium.
 30: testis est Italia, quae cum servili bello taetro *periculosoque* *premeretur*,
 ab hoc *auxilium* *expetivit*.
 32: *fuit* proprium populi Romani, sociorum *fortunas*,
 non sua *tecta* *defendere*.
 36: *ceterae*, quas paulo ante commemorare
coeperam, *quantae* atque *quam* *multae* sunt!
 39: non modo, ut *sumptum* faciat in *militem*,
 nemini *vis* affertur, sed ne *cupienti* quidem *permittitur*.

- 46: ii, quibus erat *molestum* ad eum potissimum esse *missum*,
speculatorem quam legatum iudicari *maluerunt*.
- 47: sic existimo saepius imperia *mandata*
atque exercitus esse *commissos*.
- 49: cum bellum sit ita *magnum*,
ut *accuratissime* sit *administrandum*.
- 69: te hortor, ut auctore populo Romano *maneas*
in sententia neve cuiusquam vim aut *minas* pertimescas.

B. Die Allitteration in stamm- oder sinnverwandten Wörtern.

- 15: nam in ceteris rebus cum *venit* calamitas, tum detrimentum accipitur, at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem.
- 16: putatisne vos illis rebus *frui* posse, nisi eos, qui vobis *fructui* sunt, *conservaritis*?
- 22: Medea illa quondam *profugisse* dicitur, quam praedicant in fuga fratris sui membra *dissipavisse*.
- 27: ut haec vobis *deliberatio* *difficilis* esset, quemnam potissimum tanto bello *praeficiendum* putaretis.
- 61: quid tam novum quam adulescentulum privatum exercitum *difficili* rei publicae tempore *conficere*?

C. Die Allitteration bei *magnus* und *multus*.

- 6: agitur salus sociorum, pro qua *multa* maiores vestri *magna* bella gesserunt.
- 21: *magnas* hostium praeterea copias *multis* proeliis esse *deletas*.
- 24: Mithridates *magnis* adventiciis auxiliis *multorum* regum et nationum iuvabatur.

D. Die Allitteration in Gegensätzen.

- 60: non dicam maiores nostros semper in *pace* consuetudini, in *bello* utilitati paruisse.
- 61: quid tam novum quam adulescentulum *privatum* exercitum *difficili* rei *publicae* tempore *conficere*?
- 67: *ecquam* putatis civitatem *pacatam* fuisse, quae *locuples* sit, *ecquam* esse *locupletem*, quae istis *pacata* esse videatur?

IV.

Die Allitterationen verschiedener Buchstaben sind mit einander verbunden.

A. Anreihung.

1. Allitteration von 2 Buchstaben.

- 1: cum antea statuerem *nihil* huc *nisi* *perfectum* ingenio *afferri* oportere.
- 5: tum cum insula Delos tam *procul* a nobis in Aegaeo mari *posita*, quo omnes undique cum *mercibus* atque *oneribus* *commeabant*, nihil timebat.
- 6: agitur salus sociorum, pro qua *multa* maiores vestri *magna* bella gesserunt.
- 8: *Triumphavit* L. Sulla, *triumphavit* L. *Murena* de *Mithridate*.
- 15: at in *vectigalibus* non solum adventus *mali*, sed etiam *metus* ipse affert calamitatem.
- 23: noster autem exercitus nimia *longinquitate* *locorum* ac *desiderio* *suorum* commovebatur.
- 25: ut illam, *posteaquam* *pulsus* erat, *terram* unquam *attingeret*.

- 43: quoniam auctoritas quoque in bellis administrandis multum atque in imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit.
- 50: quodsi Romae Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus.

2. Alliteration von 3 Buchstaben.

- 7: quoniam semper avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello concepta, quae penitus iam insedit in populi Romani nomine.
- 49: quare cum et bellum sit ita necessarium, ut neglegi non possit, ita magnum, ut accuratissime sit administrandum, et cum ei imperatorem praeficere possitis,.....

3. Alliteration von 4 Buchstaben.

- 9: cum maximas aedificasset classes exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset et se Bosphoranis, finitimis suis, bellum inferre simularet, usque in Hispaniam legatos ac litteras misit.
- 53: si plus apud populum Romanum auctoritas tua quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneretis?

B. Wechselstellung.

1. Alliteration von 2 Buchstaben.

- 1: non mea me voluntas adhuc, sed vitae meae rationes prohibuerunt.
- 2: nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis, et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope cotidiana dicendi exercitatio potuit afferre,.....
- 3: ita mihi non tam copia quam modus in dicendo quaerendus est.
- 10: sed de Lucullo dicam alio loco et ita dicam.
- 11: maiores nostri saepe mercatoribus aut naviculariis nostris iniuriosius tractatis bella gesserunt.
- 11: vos tot milibus civium Romanorum uno nuntio atque uno tempore necatis quo tandem animo esse debetis?
- 14: nam ceterarum provinciarum vectigalia tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus, Asia vero tam opima est.
- 16: putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui sunt, conservaritis?
- 18: primum illud parvi refert nos publicanis omissis vectigalia postea victoria recuperare.
- 24: nam hoc fere sic fieri solere accepimus.
- 37: vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerunt.
- 48: ut eius semper voluntatibus non modo cives assenserint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint.
- 58: neque me impedit cuiusquam inimicum edictum, quo minus vobis fretus vestrum ius beneficiumque defendam.
- 61: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sunt nova summa Q. Catuli voluntate constituta, recordamini.
- 62: quid tam novum quam adolescentulum privatum exercitum difficili rei publicae tempore conficere?

- 62: quid tam singulare quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset?
- 62: quae in omnibus hominibus nova post hominum **m**emoriam constituta sunt, ea tam **m**ulta non sunt quam haec, quae in hoc uno homine videmus.
- 64: deinde etiamsi qui sunt pudore ac temperantia **m**oderatiores, tamen eos esse tales propter **m**ultitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur.
- 69: istam tuam et legem et voluntatem et sententiam laudo **v**ehementissimeque comprobo.

2. Alliteration von 3 Buchstaben.

- 10: ita res est administrata, ut initia illa rerum gestarum magna atque **p**raeclara non **f**elicitati eius, sed **v**irtuti, haec autem extrema non **c**ulpae, sed **f**ortunae tribuenda esse videantur.
- = c f v   c f v
- 12: videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam tradere, sic vobis turpissimum sit, id, quod accepistis, tueri et conservare non posse.
- = p t p t   s t s t s
21. **m**agnas hostium praeterea copias **m**ultis proeliis esse deletas patefactumque nostris legionibus esse **P**ontum.
- = m p m p   l p l p

C. Chiastische Stellung.

1. Alliteration von 2 Buchstaben.

- 6: aguntur certissima **p**opuli Romani vectigalia et **m**axima, quibus **a**missis et **p**acis ornamenta et subsidia belli requiretis.
- = p m m p
- 10: sed tamen alterius **p**artis **p**ericulum Cn. Pompei divino **c**onsilio ac **s**ingulari virtute depulsum est.
- = p p p   s s   p
- 10: ita dicam, ut neque vera laus ei detracta neque **f**alsa **a**fficta esse videatur.
- = v f f v
- 16: cum publicani familias **m**aximas **m**agno **p**ericulo se habere arbitrentur.
- = p m m p
- 29: iam vero virtuti Cn. Pompei quae **p**otest oratio **p**ar inveniri?
- = v v p p p v
- 19: id quod ipsi videtis, haec **f**ides, quae in **f**oro **v**ersatur, implicata est cum illis pecuniis.
- = v f f v

19: quare videte, ne non dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo fortunae plurimorum civium coniunctae cum re publica defendantur.

= $\underline{f \ p \ p \ f}$

22: primum ex suo regno sic Mithridates profugit.

= $\underline{p \ s \ s \ p}$

24: fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus quam processio longior quaereretur.

= $\underline{l \ m \ m \ m \ l}$

31: testes sunt in singulis oris omnes sinus.

= $\underline{s \ o \ o \ s}$

58: de quo legando consules spero ad senatum relatores.

= $\underline{l \ s \ s \ s \ l}$

61: at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed omnium etiam studio visendam putavit.

= $\underline{p \ v \ v \ p}$

64: recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur.

= $\underline{r \ s \ s \ r}$

2. Allitteration von 3 Buchstaben.

2. nam cum propter dilationem comitorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi.

= $\underline{l \ p \ p \ c \ c \ l}$

64: atque in hoc bello non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quoque virtutes animi magnae et multae requiruntur.

= $\underline{m \ v \ s \ s \ v \ m \ m}$

D. Besondere Fälle.

Wechselstellung und chiasmische Stellung:

12: videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam tradere, sic vobis turpissimum sit, id quod accepistis, tueri et conservare non posse.

= $\underline{p \ t \ p \ t} \quad \underline{s \ t \ t \ s}$

Anreihende und chiasmische Stellung:

42: humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint an mansuetudinem victi dilexerint.

= $\underline{h \ d \ d \ h} \quad \underline{m \ v \ m \ v}$

50: aut cur non *dicibus dis immortalibus* eidem, cui cetera summa cum salute rei publicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committamus?

= d d m s s m

Zum Schlusse mögen noch zwei Beispiele angeführt werden, in welchen sich die Alliterationen ganz besonders häufen:

2: ita neque hic ¹locus ²vacuus unquam ³fuit ab iis, qui ²vestram ⁴causam ³defenderent, et meus ¹labor in ⁵privatorum ⁵periculis ⁴caste integreque ²versatus ex ²vestro iudicio ³fructum est amplissimum ⁴consecutus.

= l v f v c f l p p c v v f c

60: non ¹dicam ¹duo bella maxima ab uno ²imperatore esse confecta duasque ²urbes ²potentissimas, quae huic ²imperio ³maxime ³minitabantur, ab eodem Scipione esse deletas, ⁴non ³commemorabo ⁴nuper ita ⁵vobis ²patribusque ⁵vestris esse ⁵visum, ut in uno C. Mario spes ²imperii ²poneretur.

= d d p p p m m n m n v p v v p

Die grosse Ausdehnung der Alliteration in Ciceros Rede de imperio Cn. Pompei geht aus den angeführten Beispielen hervor. Lässt sich auch die absichtliche Anwendung dieser Redefigur nicht überall nachweisen, so ist sie doch desto wahrscheinlicher, je mehr sich die Alliterationen in einzelnen Sätzen häufen, oder je kunstvoller sie mit einander verknüpft werden.